

FRIED ISTVÁN

František Palacký és a magyar irodalom

A XIX. század magyar irodalmi és tudományos életében Palacký sűrűn idézett, még többet vitatott személyiség, aki viszonylag fiatalon, 1834-ben lett külföldi tiszteleti tagja a Magyar Tudós Társaságnak (Akadémiának); és akinek történetírói munkássága egyszerre lett forrása magyar szépirodalmi és történeti munkáknak, valamint bírálendő példatára mindama szláv törekvéseknek, amelyek a magyar törekvéseket keresztezni látszottak.¹ Palacký személyisége ugyanakkor értelmiségi *karriertörténetet* példázott: a szinte az ismeretlenből fölbukkanó, eleinte magyar nemesi családnál nevelősködő (és ráadásul: evangélikus vallású!) fiatalembert, aki hamar a cseh arisztokraták körébe került, pusztán tehetsége és szervező képessége révén a cseh nemzeti mozgalom élvonalában találjuk, mintegy hivatalos történetíróvá-ideológussá válik, aki történeti munkáiban cseh nemzeti emblémákat szentesít, több évtizedre előre meghatározza és leírja azokat a történetpszemléleti és történetfilozófiai premisszákat, amelyek a cseh nemzetpolitikai konklúziókhöz éppen úgy elvezetnek, mint a (nyomaiban) máig erő cseh önszemlélethez. A cseh önmeghatározásnak ez a történetfilozófiai meghatározottsága visszahatott a cseh irodalom és művészet önszemléletére is, amelyben pragmatizmus és legendaképzés szinte egyenlő mértékben van jelen, a nemzeti fénykorok és a „sötétség” korszakának váltakozása, a kulturális (és ennek révén politikai) küldetés tudata meg a függetlenség helyreállításához vezethető kompromisszum-keresés, a Nyugathoz tartozás manifesztálása, továbbá a szláv legendárium örökségének vállalása. Palacký „karriertörténete” gondolkodtathatta el a cseh és a magyar nemzeti jellegén és történeten töprengő Németh Lászlót, amikor a magyar jogi-politizáló, ám ábrándokra hajló attitűddel egy cseh értelmiségi mentalitást állított szembe olyan, egymáshoz képest komplementer jellemvonásokként, amelyeknek egymáshoz közelítése mindkét nemzet javára válhatna. „Míg a mi nagy politikusaink, Széchenyi és Kossuth, nagy költők s színészek is, az ő legnagyobb történelemmozgatóik: magiszterek és professzorok.”²

E megfontolások fényében hangozhat föl (megfelelő óvatossággal) a kérdés: vajon Palacký érdeklődése a magyar irodalom iránt, számos magyar íróval, tudóssal való személyes és levélbeli ismeretsége, cseh történetkönyveinek feltűnően élénk magyar visszhangja csupán a cseh–magyar történelmi-dinasztikus és kulturális kapcsolatok erőteljes és állandó voltával magyarázható-e? Nem látott-e Palacký, a fiatalkorában az iskolában a poétika-oktatás keretében sikerült hexametereket görgető, a verstan iránt is érdeklődő történész valami mást, többet-e a magyar irodalomban, mint pusztán egy versenytárs nemzeti mozgalom kortárs beszédét? És megfordítva: a magyar irodalom és tudomány a magyar történelem fordulatait is leíró, kommentáló, olykor bíráló Palacký-kötetekben vajon csupán adatokat kapott-e a magyar történelem tanulmányozásához? Vajon Palacký szemlélete, történetírói egyénisége nem készítette-e a műveit tanulmányozó magyar kortársakat egy, a magyar történelemnek a megszokottól eltérő víziójának tudomásul vételére?

Azt, hogy Palacký cseh történelemlátomása korán figyelmet keltett, méghozzá feltehetőleg nemcsak a szaktörténészek szűkebb köreiből, szépirodalmi példával do-

kumentálhatjuk. Jókai Mór rendkívül fogékony gyermekként élt a reformkorban, és később megírt regényeinek anyagát több ízben onnan merítette, ez műveinek sorával igazolható. Már az 1848-ban megkezdett és az 1850-es években befejezett és kiadott *Szomorú napok*³ című regényében is fölbukkan *Libussa* neve, a szláv kölcsönöség bővületében élő és délibábos etimologizálással tudóskodó főszereplő történetéhez illik a cseh mondai királynő emlegetése. A név azonban származhat esetleg a pesti Német Színház műsorából. Annál beszédesebb *A kőszívű ember fiai* egy passzusa. A Magyarország északi megyéiből érkező Tallérossy Zebulon mutatja be leányait, akik egy-egy nevezetes kulturális jelenségről kapták nevüket, mint például a *Norma* című opera bemutatója után lett az egyik gyermek neve Adalgisa:

„Negyedik kisasszonykam mikor megírkezte, akor volt bolond világ: az a Palaczky, tecik tudni? No nalunk is volt egy kis híre; hat a negyedik leanykamat azért hinknak Libussanak.”⁴

Jókai humoros figurájának információja számos adattal erősíthető meg, hozzátevé, hogy Palacký „híre” töretlen maradt. Részben azért, mivel – mint említettem – sűrű magyar kapcsolatokkal rendelkezett, például egészen fiatalon, már 1822-ben olvasója volt a Széchényi Ferenc alapította Nemzeti Könyvtárnak,⁵ hogy majd Vörösmartyval és Eötvös Józseffel levelező érintkezésbe jusson, az 1840-es évek közepén pedig személyes ismeretséget kössön a magyar szellemi élet jeleseivel pesti látogatása idején.⁶ Ennél lényegesebbnek tetszik, hogy a *Geschichte von Böhmen* (Csehország története) köteteinek megjelenése után 1838-ban és 1839-ben két igen alapos, szakszerű bírálat látott napvilágot az elismert magyar történész, Fejér György tollából. Hogy Fejér jó ismerője volt a cseh történetírásnak, a kortársaknak is feltűnt: roppant művének, a *Codax diplomaticus*nak 1829-ben kiadott második kötetéről szólva az ismertető kiemeli, hogy Fejér beleszólte előszavába a „híres Tseh Történet-író”, Gelasius Dobner egy levelét. Fejér a rendkívüli teljesítménynek kijáró tisztelettel és nagyrabecsúlással bírálta Palacký művét, annak újszerűségét, kritikai szemléletét méltatva:

„Cseh Országnak is termett, a' literatura előléptével, nemzeti történetének vizsgálólág Leirója Palaczky Ferenczben. Ez ifjúsága óta a' Cseh történetek 's irományok vizsgáltságára szánván magát, Hayek, Pelczel, Pubicka rajzolataival, 's Dobnernak gyűjteményével megnem elégedve az oklevelek, kéziratok, és külföldi Írók tanuságaira is kiterjeszté gondját; ezekhez képest az ősi hagyományokat, historiai adatokat (...) próbára vonta.”

Mindezt oly lényegesnek minősíti Fejér, hogy ismertetése más helyén újólág szól Palackýnak „messze terjedt olvasottságá”-ról és „élénk kritika”-i szelleméről, illetőleg „igazságkövetelés”-éről. Ami fenntartása akad Fejérnek, az jelzi a cseh és a magyar történész álláspontok között létező, nem csekély különbséget, mind az egyes források megítélését, mind pedig a történelem „nemzeti látószög”-ét illetőleg:

„Mindazonáltal minden hazafiuskodó kicsapongástól a' jeles Író se menekedhetett meg, melly miatt több ízbeli Önkényű véleményekre; 's igazságsértésekre vetemedett.”

Aligha járunk el helyesen, ha egy régebbi típusú, felvilágosodott – türelmes szemléletnek óvását látjuk Fejér mondatában a romantikus-historizáló Palackýval szemben, s még kevésbé akkor, ha két nacionalizmus összecsapására egyszerűsítjük az innen folyamatosan tartó vitát cseh és magyar történetírók között a közös (szláv-magyar) történelem egyes epizódjainak értékelésével kapcsolatban. Annyi tetszik csupán bizonyosnak, hogy az a fajta nemzeti elkötelezettségű és igazi arcát majd a történeti regényekben és festészetben megmutató történeteszemlélet, amelyet Palacký pregnánsan

képviselt, az a típusú oklevél- és forrásmagyarázat, amely a *Geschichte von Böhmen* lapjain volt található, Fejértől többé-kevésbé idegen volt. Nem mintha ő nem a maga nézőpontjához rendelve alkalmazta volna a szerinte történeti tényként elfogadható adatokat. Hanem pusztán azért, mert az ő inkább kiadói-forrásközlői tevékenységében, mint a szó szoros értelemben vett történetírásban jeleskedő munkássága valójában a XVIII. században kibontakozó tudományosságban gyökerezett, annak kritikai magatartásával és forrásértelmezésével együtt. Fejér jellemző példája, miként nyilatkozik Palacký a sokat vitatott középkori magyar történetíróról: tudniillik „der abgeschmackt fabelnde Anonymus Belae regis Notarius”-ként (az ízetlenül mesélgető Anonymus, Béla király jegyzője) emlegeti. Fejér még tartózkodott az ilyen érzelmi minősítésektől, ám nem a forráskritikától, pusztán annyi méltánylást igényelve, amennyit Palacký Kosmasnak, Hajeknek, Kablubeknek biztosít. S ha egyes további tételekkel Fejér vitázik is, összbenyomása kedvező, Palacký érdemeit e kifogások nem csökkenthetik.

Még ugyanabban az esztendőben méltatja Fejér a *Literarische Reise nach Italien im Jahre 1837* (Irodalmi utazás 1837-ben Itáliában) című munkát,⁹ majd 1839-ben Palacký cseh történetének következő kötetéről számol be.¹⁰ Nemcsak a Palacký által feltárt okleveles anyag és „írományok” biztosította adatgazdagságot hangsúlyozza, hanem azt is, hogy „számos tévedéseket” igazított helyre, „sok homályokat fényre derítte”, és már csak annak révén is korszerű történeti munkát hozott létre, hogy intézmények történetét adta, a „polgári alkotmányok” folyamatát rajzolta meg, a „nemzetesülés” kifejlődését, a vizontagságok okát és következményeit nyomozta, „az uralkodók erkölcsseit és hatásait igazságszerető lélekkel” vizsgálta, „elfogulatlanul” ítélte, „hazafiuságát mérsékel”-te, mindezzel „nem csak munkájának különös dísz, nevének igazi, tagadhatatlan érdemeket szerzett a tudós világ előtt, hanem nekünk is egy nemzeti Historiának kidolgozására példát adott, s dicső pályát mutatott.” A cseh–magyar szellemi kapcsolatok egyik sajátossága, hogy az ellentétek, a vitapontok (olykor a szükségesnél határozottabb) tudatosítása mellett legalább oly mértékben merül föl a másik fél példájának követése. Hol egy magyar értekező jelzi, mennyi haszonnal járna a cseh eredmények adaptálása, hol egy cseh dolgozat szólítja fel honfitársait, a szellem munkásait: figyelnének jobban a magyarokra, és vennék át tőlük, amit érdemes. S ez a kölcsönös odafigyelés annak ellenére él tovább, hogy Jósika Miklós regénye, *A csehek Magyarországon* (1836) fogadtatása a cseh kritikában nem mondható pozitívnak, hiszen a XV. századi cseh–magyar érintkezéseket, mindenekelőtt Mátyás király uralkodását eltérő módon minősítette a cseh és a magyar szellemi élet. Amit azonban Fejér körvonalaz, az a korszerű (vagy amiképpen ő mondja: „tudományos”) történetírás, az, amely különbözik a tanárként nagytekintélyű Horvát Istvánétól, Fejér vitapartnerétől. S bár Fejér bírálata több ponton vitatja Palacký fejtegetéseinek helyességét, s a maga kiadta *Codex diplomaticusa* felhasználását ajánlja, az a fajta forrás-felhasználás és az igazság megragadásának igényét (vagy látszatát) keltő előadásmód, amely Fejér szerint Palacký sajátja, mindenképpen kívánatosnak tetszik, fölkelte egy hasonló magyar történeti munka vágyát. Hiszen a XVIII. századi magyar vállalkozások jó része még nemigen bontakozott ki az annales-szerű módszerből, és latin vagy német nyelvű lévén (akár a maga korában, a XIX. század elején igen korszerű Johann Christian Engelé) nem játszhattak a Palackýéhoz hasonló szerepet. Magyar költők történeti tárgyú műveik számára többnyire a középkori krónikákhoz nyúltak vissza anyagért, míg Palacký történeti vízióját a cseh történeti festészet vagy Smetana történelmi tárgyú operája, illetőleg (magyarul Németh László fordításaiban olvasható) Jirásek regényírása gondolhatta tovább. Hogy Fejér Palacký

műveinek regényes-pittoreszk epizódjaira gondolt-e, vagy az egész történeti munkának a cseh történelemszemlélet középpontjába helyező cseh–német ellentét kidolgozására, netán a cseh (szláv) küldetéstudat visszavetítésére a korai időszakokba, aligha dönthető el teljes bizonyossággal. Az azonban világosnak tetszik, hogy Palacký művét nem mellőzte a magyar történeti kutatás, még akkor sem, mikor a cseh történetíró a „sláv literatura fő bajnokai” között említetik (Dobrovský, Surowiecki és Šafařík társaságában),¹¹ 1848-ban pedig – egy cikkíró szerint – egyike a szlávok „legdühösebb” főnökeinek, akik „szláv birodalomról álmodoz”-nak.¹² Tudjuk, hogy az általa szerkesztett Časopis společnosti vlastenského Museum (Honi Múzeumi Társaság folyóirata) hat példányát fizették elő Pesten könyvkereskedők,¹³ hogy Jókai mellett Arany János is gyakran lapozgatta a *Geschichte von Böhmen* kötetét, mikor a *Toldi szerelme* tető alá hozásán fáradozott;¹⁴ nem utolsósorban azonban azt nem árt hangsúlyoznunk, hogy amikor végre megszületett az a magyar történeti munka, amely a Palackýéhoz hasonló, összetett-sokrétű funkciót tölthetett be a szellemi életben, a Szalay Lászlóé, akkor annak nemcsak hivatkozási anyagában bukkanunk lépten-nyomon Palacký műveire, Palacký-idézetekre,¹⁵ hanem mindjárt az elején ott a később botránnyá vált Palacký-mondat a szláv–magyar viszonytal kapcsolatban. Azonban egészen más szöveggörnyezetben, mint ahogy a főleg innen vett citátum a továbbiakban előfordul. „Palacký mondja, nem mi: hogy a magyarok letelepedése a legnagyobb szerencsétlenség volt, mely a szláv világot évezredek folyamataiban érte vala; hogy a magyarok az éppen alakulásnak indult óriási szláv birodalom szívébe czövekelvén be magokat, a szlávok reményeit elenyésztették örökre.”¹⁶ Szalay hangneme nyugodt, hiányzik belőle mindenféle érzelmi töltés, valójában szerves folytatása, kiegészítése az előző passzusoknak, amelyek a magyarok európai küldetését vannak hivatva érzékeltetni. Nemigen szabadulhatok meg a gyanútól, hogy Palacký szláv küldetéstudata és Szalay magyar küldetéstudata még akkor is összecseng valahol, ha akivel-amivel szemben e tudat megfogalmazódik, homlokegyenest ellentétes egymással. Ha Palacký a szlávok európai érdemeit abban látja, miszerint a szlávok „durch mehr als ein Jahrhundert Europa gegen den Andrang wilder kriegerischer Horden aus Asien zu schützen hatten” (több mint egy évszázadon át az Ázsiából előretörő vad hordák ellenében Európát védték),¹⁷ akkor Szalay László ezt a tételt látszik a maga javára fordítani azáltal, hogy a magyaroknak tulajdonítja Európa védelmének érdemét:

„Első fellépésünk Európa színe előtt hatalmas szolgálat vala; melyet állodal munk alkotása által a polgárisodásnak tevének; s nagyobb hasznát senki sem vette e szolgálatnak mint a németiség, mely az általunk meghódított földön soha sem bírt alkotó erővel s mely a magyarnak köszönheti, hogy az itt egymás mellett élőködött tehetetlen népességnek romjain elvégre egy roppant szláv birodalom nem emelkedett, délről és éjszakaról szövődvén Pannonia és Dácia fölébe, még mielőtt a frank és hohenstaufer császárok szereplésökhöz foghattak volna.”¹⁸

Már Szalay László Palacký-értelmezésében is fölfedezhető a céltudatos interpretáció: Palacký 1836-os könyvében mindössze annyit említ, hogy a magyarok inváziója (Invasion) és letelepedése egyike a legtöbb következményt okozó (folgenreich) európai jelenségnek, és csak ezután szól a szlávokat ért szerencsétlenségről (Unglück).¹⁹ Hogy Palacký Slawenweltről (szláv világról) szól, és másutt is egységként tekint a szlávokra, az kapcsolatba hozható a Kollár által bevezetett és elfogadtatott Wechselseitigkeit (kölcsönösség) tézissel meg azzal, hogy Šafařík a szláv nyelv- és irodalom történetéről szóló munkáját adta ki 1826-ban, egységes nép törzseiként szólva a különféle vallású,

történettel bíró szláv népekről.²⁰ Ez a fajta szlávizmus azonban Palacký műveiben már csak azáltal is enyhül, hogy a könyv címéhez tartva magát hangsúlyozottan cseh történelmet ír, cseh politikai és kulturális szerepet hangsúlyoz, nem is szólva az évtizedek során megformálódott nézetéről, amely egy részben szlavizált Ausztria látomásával ajándékozta meg a közép-európai politikai gondolkodást. Szalay Lászlónak a svájci emigrációból küldött, magyar történetírásba rejtett üzenete szavakban és fordulatokban szembehelyezkedik Palacký történeti elképzelésével, ám elfogadja az alaptézist, csak éppen ellenkező értelművé alakítja. Amit Palacký szerencsétlenségként minősít szláv szempontból, az Szalaynál szerencse lesz német szempontból. Így valójában nem vitatják egymás tételeit: ami eltérés, az az aspektus különbözőségéből fakad. Mind Palackýnál, mind pedig Szalaynál az idézett mondatok a mű elején le lehetők meg, az alaphangot adják meg, a határozott fogalmazás ellenére is a további higgadt előadást jelzik. Már Fejér sem tette szóvá Palacký mondatának tónusát, nem vitatta igazságtartalmát, jóllehet a magyar honfoglalás minősítésében tartotta magát az elfogadott magyar állásponthez. Szalay az 1848/49-es forradalom és szabadságharc tanulságai felől közelíti meg a kérdést: Európa színe előtt szeretné igazolni a magyarság európai jelentőségét, mint ahogy ezt tette az 1830-as évektől kezdve Palacký a csehekről szólva. S minthogy a célok indítékaikban találkoztak, a hangvétel tárgyyszerűsége egyenesen előmozdította a dialógust. Szalay tehát a maga tézisének bizonyító anyaga közé sorolhatta Palacký gondolatát, noha az eredeti szövegösszefüggésben nyilván másféle jelentéssel rendelkezett az idézett mondat, mint Szalay eszmefuttatásának konklúziójaként. Ám azt Szalay sem sejtette, hogy majd a tőle idézők megint más összefüggésbe helyezik Palacký ominózus mondatát, amely az eredeti műtől független életbe kezd, nem egyszer a szláv-magyar ellentétek bizonyítékaként. Ugyanis a Palackýról készült 1876-os nekrológ²¹ úgy idézi Szalaynak Palacký-citátumát, hogy az az ekkorra már meglehetősen feszültté vált magyarországi nemzetiségi kérdés érve-ellenérve lehet, Palacký és a magyarok negatív kapcsolatáról árulkodhat.

Hogy ez mennyire áthatotta a magyar tudományos (és nemcsak tudományos) gondolkodást, arra Arany János hivatalos munkálkodásában találunk példát. A *Geschichte von Böhmen* V. kötetét, amelynek megküldését akadémiai főtitkárként köszönte meg Palackýnak, nem pusztá udvariasságból nevezi „das weltgeschätzte Werk”-nek²². Ha valaki, Arany János fölmérhette Palacký művének jelentőségét, hiszen segítette eligazodni a cseh történelem és a XIV. századi cseh-magyar érintkezések szövevényében, de olykor Szalay László Palacký-hivatkozásai is meggondolkodtathatták (hiszen Szalay László történeti munkájára Arany János erősen támaszkodott, s Szalay kitekintvén a cseh történelemre viszont Palacký érvelését, előadását látszott sok helyütt elfogadni). A kutatás feltevései, hogy tudniillik Arany János fölhasználta Palacký *Geschichte von Böhmen* című művét a *Toldi szerelme* írásakor, szövegegybevetésekkel igazolhatók. Hogy IV. Károly „aranybullája”-t nem feltétlenül innen kellett ismernie, valószínűsíthető, ám az nem pusztá feltételezés, hogy a flagellánsok közé állt Toldi Miklós „élményei”-nek versbe öntésekor előtte volt Palacký könyve.

*Hirdetik a gyónást, töredelmet, bűjtöt,
Mert a világ vége, bűneinként eljött,
Verik önmagokat rengeteg ostorral (...)
Faluról falura, városról városra
Éjszakera haladnak...²³*

Palacký kiemeli a „fanatikus vezeklők rajongását, akik egymásnak gyónták meg bűneiket, prédikáltak a népnek, vezeklésként egymást véresre korbácsolták, és lármázva, sok földön haladtak át.”²⁴

Benyomásom szerint a *Toldi szerelme* egy másik részlete is legalább részben a Palacký-könyv olvasásához köthető, nevezetesen a Cola di Rienzo bemutató néhány sor. Igaz, Arany más történetet mond el (Lajos királlyal és nem Károllyal való kapcsolata), talán Arany derűsebb színben tünteti föl a római néptribunt, mint Palacký, mégis Palacký tartózkodó rokonszenve és Arany elismerése között esetleg föllelhető kapcsolat.

*Róma szabadságát lobogóra tűzte,
Népét fölemelte, zsarnokait elűzte.*²⁵

„Róma régi nagyságától lelkesülten, tudós módjára és ékesszólóan, tüzesen és eltökélten, de jóindulattal, gyengén és hívságosan tűzte ki céljául, hogy Itáliát a sok zsarnoktól, mely szagattja, megszabadítja, és az örök Rómát ismét a világ valódi fővárosává emelje.”²⁶

Így hát Palacký halálakor Arany a protokolláris feladatot egy életmű magyar szempontú mérlegelésével kapcsolta egybe. „Hírneves cseh történetíró” – írta le, hiszen erről volt alkalma meggyőződni. De éppen azért, mert erről meggyőződött, folytathatta a megemlékezés hangnemének körülírását ekképpen: „az ő heves faj-szeretetét csak tárgyias felfogással méltányolhatjuk, míg tudományos eredményeit föltétlenül magasztaljuk.”²⁷ Hogy ez a szétválasztás nem is oly könnyű feladat, tanúsíthatja a magyar Palacký-recepció, amely zömében óvatosnak és visszafogottnak mondható. S ha Palacký Béla király névtelen jegyzőjét historischer Romanschreiber-ként (történeti regényíróként) aposztrofálta, nyilván az objektívabb kritériumokról álmodozó történetírás hasonló vonást akár Palackýnál (és magyar kortársainál is) fölfedezhet. De a művészetek szempontjából nem bizonyosan megrovandó ez a vonás, hiszen a színesen, festőien, nem egyszer életképszerűen megrajzolt jelenetek, epizódok egy uralkodó életéből és nem utolsósorban a nemzet életére számottevő hatással bíró jelenetek lelkesült, netán pátoszos előadása, mind-mind feldolgozásra készítette a művészeket. Libuše legendás figurája végül is Palacký rajza nyomán körvonalazódott, s lett a cseh nemzeti opera hősnőjévé. Valójában hasonlót lehet elmondani a magyar történetírás olyan (jelentős) egyéniségeiről, mint Horváth Mihály és Szalay László. Az meg kiváltképpen sokat mond, hogy Arany Jánosnak talán leginkább regényes elbeszélő költeménye, a *Toldi szerelme* Palacký és Szalay László műveiből egyaránt merített. Ennek visszajelzésül is fölfoghatjuk Arany János szavait. Ha a cseh nemzeti nézőpontot nem fogadja el is, tisztelettel adózik a tudósnak, akinek adósául tudta magát.

Palacký más magyar kapcsolatairól, magyar recepciójáról meglehetősen sokat szólt a kutatás,²⁸ politikai jelentőségét már életében méltatták (bírálták), keresték magyar párhuzamait, cseh Deák Ferencnek tartották; Niederhauser Emil „A nemzeti megújulás történetírása” címszó alatt tárgyalja munkásságát, rámutatva, hogy a felvilágosodásból is megőrzött elemeket, illetőleg: „tudatosan polgár volt”²⁹ Talán e téren is egybevethető Szalay Lászlóval. Annyi bizonyos, hogy Palacký műve nem szűnt meg magyar szépirodalmi művek forrásává lenni. Lehetővé tette ezt a művek jelentős részének németnyelvűsége, ösztönözte a magyar–cseh történelem iránt érdeklődőket a korábbi magyar Palacký-recepció. Ugyanakkor cseh részről a magyar történetírás viszonylag kevés művet „ihletett” meg; a magyar irodalom jóval népszerűbbnek, olvasottabbnak bizonyult a cseh olvasók között, mint a cseh irodalom a magyar olvasók kö-

zött (s egészen a legújabb időkig ez volt a helyzet, ám Hašek és részben Čapek, majd Hrabal magyar fordításai megfordítani látszanak ezt a viszonylatot). Ismét Németh Lászlót hívjuk tanúnak; az 1930-as esztendőkből akadt a kezébe „Palacký szép gyűjteménye: a Husz-dokumentumok”. „E kötet alapján készült el” egy Husz Jánosról szóló dráma terve, amelyet az író végül 1946-ban fejezett be.³⁰ S bár Németh László Husz-portréja lényeges pontokon különbözik a Palackýétól (nem tudom, hogy elolvasta-e a cseh történet idevonatkozó fejezeteit), a Palacký kínálta anyag mégis formálta az író szemléletét, s így Jókai és Arany után ő is azok közé tartozik, akik Palacký adatainak köszönhetik egyik művük megalkotását.

A Palacký politikai pályáját, föderációs elképzeléseit tanulmányozó magyar kutatók közül ezen a helyen csak Jászi Oszkár-ra hivatkozom,³¹ aki nagy figyelmet szentelt annak, miképpen képzelte a cseh történész a Habsburg Monarchia átalakítását, majd miképpen fordult el a Monarchiától. Ő előbb Palacký-Eötös József, majd Palacký-Kossuth, illetőleg Palacký-Deák párhuzamokat villant föl aszerint, hogy Palacký sokrétű tevékenységének mely vonatkozását emlegeti. Jászi éppen azt keresi: mi vezetett a Habsburg Monarchia felbomlásához, s ebben a kutatásban Palacký életművében jó adatokra bukkant.

Palacký és a magyar irodalom viszonya igen hálás kutatási területnek bizonyult eddig is. Nemcsak a megtévesztően sok adalék miatt, amely ezt a viszonyt folyamatosnak, gazdagnak és gyümölcsözőnek láttatja. Ez azonban inkább csak a látszat, hiszen nem áll össze egységes történeté (még az eddigi, rendkívül értékes kutatások ellenére sem). Ami azt jelenti, hogy az időnként fölerősödő cseh-magyar irodalmi kapcsolatok felől nem deríthető fény Palacký irodalmi érdeklődésének jellegére. Az azonban elfogadható, hogy a magyar kérdés végig foglalkoztatta a cseh történelmet, és ennek a kérdésnek igyekezett történelmi dimenziót adni, cseh történetének hangütése, sokat és ebben a dolgozatban is idézett mondata kijelölte a magyarsággal kapcsolatos érintkezéseinek irányát. S minthogy (akár elismerőnek, akár sajnálatosnak tekintve) a magyar történelemnek nem csekély jelentőséget tulajdonított a szlávok történetében, megkülönböztetett figyelemmel kísérte a magyar történelem alakulását, illetőleg a magyar politikai mozgalmakat. A kortárs magyar szerzők erre viszonylag hamar rádöbbentek; és mivel a cseh gondolkodás meghatározó egyéniségéről volt szó, Palacký műveit sokan, gyanúval és megbecsüléssel, olvasták, kommentálták. Hogy a cseh-magyar történelmi kapcsolatok a múltban is, a jelenben is Közép-Európa sorsára lényegi hatással voltak-vannak, ezt a felismerést éppen a magyar válaszok tartalmazzák a Palacký-életpálya és -életmű befogadásakor. Ennek következtében a kapcsolattörténeti adatok nem elsősorban kapcsolattörténeti sorra rendeződnek, hanem Közép-Európa félreértésekkel, tévelygésekkel teli történelmévé, amely bizonyos pontokon irodalmi alkotásokban érzékelhető, más pontokon vitairatokban, recenziókban, politikai akciókban. Mindenképpen hozzájárulássá lesznek ezek az adatok a közös sors dokumentumaihoz – az együtt, máskor egymás ellen élt történelem, művelődés keserves bizonyítékaiként...

JEGYZETEK

1. Fried István: *A cseh–magyar kapcsolatok jellegéhez*. Tiszatáj, 39. (1985) 77–82., Uő: *Mađari o Palackém*. *Slavia* 42 (1973) 421–424.
2. Németh László: *Az én cseh utam*. In: *Megmentett gondolatok*. Budapest, 1975. 178.
3. Jókai Mór: *Szomorú napok*. Budapest, 1963. 134.
4. Uő: *A kőszívű ember fiai*. (1869) Budapest, 1964. I. 143.
5. Berlász Jenő: *Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1867*. Budapest, 1981. 98.
6. Pražák, Richard: *Palacký a Mađari před rokem 1848*. *Časopis Matice Moravské* 77 (1958) 74–99.
7. Hazai 's Külföldi Tudósítások 22 (1829) I. Nr. 6.
8. Fejér György: *Geschichte von Böhmen* (...) *Tudományos Gyűjtemény* 22 (1838) 2: 93–115.
9. Uő: *A' Vaticanumi Levél- 's kéziratároknak 's néhány Magyar Országot érdeklő okleveleknek, és irományoknak esmértetése*. Uo. 6: 41–42. Vö. még: Kállay Ferenc: *A Vatican*. *Nemzeti Újság* 5 (1845) Nr. 10–12.
10. Fejér György: *Geschichte von Böhmen* (...) Prag, 1839. *Tudományos Gyűjtemény* 23 (1839) 4: 80–111. Vö. még: Dinnyésy Mihály: *Némelly szó Veszprém nevérol*. Uo. 11: 92–96.
11. Kállay Ferenc: *A magyar nemzetiségről*. Pest, 1836.
12. *Életképek* 5 (1848) 24: 697.
13. Mestan, Antonin: *Die „Monatsschrift der Gesellschaft des Vaterländischen Museums in Böhmen“ und „Ost und West“*. In: *Zeitschriften und Zeitungen des 18. und 19. Jahrhunderts in Mittel- und Osteuropa*. Hg: István Fried, Hans Lemberg un Edith Rosenstrauch-Königsberg. Red: Heinz Ischreyt. Berlin, 1986. 205.
14. Szinyei Ferenc: *Arany Toldi szerelmének forrásai*. Budapest, 1905.
15. Szalay László: *Magyarország története*. Pest, ²1861. Vö: Szalay László levelei. Budapest, 1913. 147, 151–152.
16. Szalay: *Magyarország...* I. 4.
17. *Geschichte von Böhmen*. Prag, 1836. I. 196.
18. Szalay: i. m. 4–5.
19. Palacký: i. m. 197–198.
20. Schaffarik, Paul Joseph: *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*. Buda, 1826.
21. -ár.: Palaczky Ferenc 1798–1876. *Vasárnapi Újság* 23 (1876) 369–370.
22. Arany János *Összes Művei* XIV. Budapest 1964. 52
23. Uő: *Összes Művei* V. Budapest 1953. 178.
24. Palacký: i. m. 2/2 Prag 1850. 303–304.
25. Arany: i. m. 190.
26. Palacký: i. m. 310.
27. *Összes Művei* XIV. 562.
28. Pražák, Richard: *A magyarok és a cseh irodalom 1848–1867 között*. In: *Tanulmányok a csehszlovák–magyar irodalmi kapcsolatok köréből*. Szerk.: Zuzana Adamová, Karol Rosenbaum, Sziklay László. Budapest, 1965. 213–238., Uő: *Česká literatura mezi Mađary v letech 1849–1867*. in: *Dějiny a národy*. Véd. red: Július Dolanský. Praha, 1965. 133–148.
29. Niederhauser Emil: *A történetírás története Kelet-Európában*. Budapest, 1995. 125–127.
30. Németh: i. m. 181.
31. Jászi Oszkár: *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*. Chicago, 1929. (A Habsburg Monarchia felbomlása. Budapest, 1983.)